

”הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא”

הקדמה

על הפסוק ”הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא, לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה” (כג, כד), כתב רש”י: ”כשהן עומדין משנתם שחרית, הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצוות: ללבוש טלית, לקרוא את שמע, ולהניח תפילין”. רש”י הזכיר כאן שלש מצוות: ללבוש טלית, לקרוא את שמע, ולהניח תפילין. יש לשאול: מדוע הקדים רש”י את קריאת שמע להנחת תפילין? והרי אמרו חז”ל במסכת ברכות (יד ע”ב): ”כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו”! והסבירו התוספות שם שהוא קורא: ”וקשרתם לאות על ירך, והיו לטוטפת בין עיניך”, והוא אינו מקיים זאת. עולה מהדברים שלא ראוי לקרוא קריאת שמע בלא תפילין! וכך נוהגים כל ישראל, שקודם מניחים תפילין, ורק אחר כך קוראים את שמע! על שאלה זו ענו המפרשים מספר תשובות, ומהן ניתן ללמוד גם על מעלתה של מצות התפילין, וגם על היחס הכללי למצוות.

א. פירוש ה”באר בשדה”

כתב ה”באר בשדה”¹: ”כשהם עומדים משנתם מיד בעמוד השחר מבלי איחור, כדי לחטוף את המצוות, והחטיפה היינו המהירות, להיותו מעוטף בציצית מיד בהאיר היום, וכן לקרוא קריאת שמע כותיקין ממהר לקום, ועל שתים אלו אמר: ’הן עם כלביא יקום’.

ומה שכתוב ’וכארי יתנשא’ היינו להניח תפילין, דכתיב גביהו: ’וראו כל עמי הארץ כי שם ד’ נקרא עליך ויראו ממך’, וזה הטעם שהקדים קריאת שמע לתפילין”.

כלומר: אף על פי שצריך להניח תפילין לפני קריאת שמע, רש”י איחר את מצות התפילין, כדי להסביר היכן הדברים רמוזים בפסוק: ”וכארי יתנשא” - אלו תפילין. כיון שהתפילין מציינים את ההתנשאות, דהיינו את רוממות ישראל על העמים, ואת פחד העמים מפני ישראל. והפסוק לא כתב את המצוות כסדר קיומן, אלא רצה להדגיש את רוממות התפילין באחרונה.

מקור דברי ה”באר בשדה” הוא בגמרא במסכת ברכות דף ו ע”א, שם נאמר:

¹ על פירוש רש”י לתורה, לרבי בנימין מנחם דאנון, תלמיד ה”משכיל לדוד”, ירושלים תר”ו.

"אמר ר' אבין בר רב אדא אמר ר' יצחק: מנין שהקב"ה מניח תפילין?
 שנאמר: 'נשבע ד' בימינו ובזרוע עוזו' (ישעיהו סב, ח).
 בימינו - זו תורה, שנאמר: 'מימינו אש דת למו' (דברים לג, ב),
 ובזרוע עוזו' - אלו תפילין, שנאמר: 'ד' עוז לעמו יתן' (תהלים כט, יא).
 ומנין שהתפילין עוז הם לישראל? שנאמר: 'וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא
 עליך ויראו ממך' (דברים כח, י), ותניא ר' אליעזר הגדול אומר: 'אלו תפילין
 שבראש'".
 מגמרא זו למדנו כמה חשובה מצות הנחת תפילין, שיש בה כדי להפיל יראה
 על כל אויבינו!

ב. פירוש הרב אליהו וה"שאר ישוב"

הסבר אחר כתב הרב מרדכי אליהו, שהכוונה לקריאת שמע שעל סדר
 הקרבנות, שבה לא צריך להניח תפילין ("קול צופיד" 271).
 מדוע בקריאת שמע שעל סדר הקרבנות לא צריך להניח תפילין?
 יש נוהגים שבקריאת שמע שעל סדר הקרבנות אומרים רק את הפסוק
 הראשון של קריאת שמע, שהוא 'שמע ישראל' בלבד, ולא את כל הפרשה הראשונה,
 ואז אין את הבעיה שאדם הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר
 בעצמו.
 מדוע? כיון שהסבירו התוספות (שם במסכת ברכות) שהסיבה שהקורא
 קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו היא שהוא קורא:
 "וקשרתם לאות על ירך, והיו לטוטפת בין עיניך", והוא אינו מקיים זאת. אבל אם
 הוא אומר רק את הפסוק הראשון, ואינו אומר את המשך הפרשה, אין בעיה.
 כעין זה כתב בספר "שאר ישוב"²: "מה שכתב רש"י 'לקרוא את שמע', היינו
 הפסוק הראשון של קריאת שמע, שהוא 'שמע ישראל' בלבד, וזה אין שייך לתפילין,
 שהוא רק קבלת עול מלכות שמים (ברכות יג), לקבל עליו עול מלכות שמים תחילה,
 ואחר כך יקבל עליו עול מצוות".
 אבל הוסיף ה"שאר ישוב" ושאל: "לפי זה למה לא קדם קריאת שמע גם
 לציצית?"
 וענה: "שלא יהיה ערום מן המצוה אפילו רגע". כלומר: מיד כאשר אדם קם
 בבוקר, הוא לובש ציצית, כדי שהוא לא יהיה רגע אחד בלא מצוה!
 מתירוץ זה למדנו כמה עלינו להיות דבקים במצוות, ומיד בקומנו מהשינה
 עלינו להזדרז ולחטוף את המצוות שאפשר לקיים.

² על התורה, לרבי אלעזר שפירא, דפוס "בלשן" ניו יורק, תש"ך.

ג. פירוש "ובחרת בחיים"

בספר "ובחרת בחיים" (לרבי חיים פלאג'י³) גם כן שאל על רש"י והאריך בזה, וכתב בסוף דבריו: "משום דקריאת שמע תדירה, דשבת ולילה לאו זמן תפילין". כלומר: אף על פי שביום שבו מניחים תפילין, הנחת תפילין קודמת לקריאת שמע, מכל מקום העדיף רש"י להקדים את ציצית וקריאת שמע שנוהגות בכל יום, לתפילין שאינן נוהגות בשבתות ובחגים.

מדוע באמת אין מניחים תפילין בשבתות ובחגים?

מקור ההלכה מופיע בגמרא במסכת עירובין (דף צו ע"א): "רבי עקיבא אומר: יכול יניח אדם תפילין בשבתות וימים טובים - תלמוד לומר: 'והיה לך לאות על ידך' (שמות יג, ט) - מי שצריכין אות, יצאו אלו שהן גופן אות!"

כלומר: שמירת השבת והחגים היא עצמה אות שאנו מאמינים בד' ומקיימים מצוותיו, ואין צריך באותם ימים לאות התפילין.

רבנו בחיי הרחיב בענין האות שבתפילין ובשבת וכתב: "שלוש מצוות בתורה הן שנקראו 'אות', ואלו הן: מילה, שבת, תפילין. ושלשתן עדות ואות על היחוד והאמונה, ואין ראוי לכל אחד מישראל לעמוד זולת השתים מהן. כי כיון כל דבר על פי שנים עדים, ועל זה יצטרך שילכו שני עדים עמו, ולפיכך חייב אדם להזהר במצות תפילין, ואז יהיו שני עדי נמצאים עמו, והם מילה ותפילין, לא יסורו ממנו. וכאותו שנשתבח בהן אותו חכם: 'מימי לא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין'. וביום שבת, שהוא פטור מתפילין, מילה ושבת נמצאת בו, מלמד שכל הזהיר במצות תפילין אין שני עדי זין ממנו לעולם, לא בחול ולא בשבת" (בראשית יז, כד).

ד. פירוש נוסף

עוד יש להסביר שרש"י נקט כסדר זה, כיון שכבר לפני גיל בר מצוה, מקיימים את מצוות ציצית וקריאת שמע, ואילו את מצות התפילין מקיימים רק מגיל בר מצוה (שו"ע או"ח לז, ג)!

מדוע באמת לא נוהגים להניח תפילין אלא רק מגיל בר מצוה, או חודש סמוך

לו?

הדבר נובע מחמת חשיבות התפילין וקדושתם, שיש בהם פרשיות של תורה, ולכן אסור לדבר בהם דברים בטלים ואסור לנהוג בהם קלות ראש, ורק כאשר האדם גדול הוא יכול יותר להיזהר להתנהג בכבוד ראש ולהימנע מדברים בטלים (משנה ברורה שם סק"ז).

³ על פירוש רש"י לתורה, איזמיר תרל"ד.

סיכום

- א.** על הפסוק "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא, לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה" (כג, כד), כתב רש"י: "כשהן עומדין משנתם שחרית, הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצוות: ללבוש טלית, לקרוא את שמע, ולהניח תפילין". מדברי רש"י אלו למדנו שלושה דברים על חשיבות מצות הנחת תפילין:
1. שיש בה כדי להפיל יראה על כל אויבינו.
 2. שהיא אות ועדות על אמונתנו בדי'.
 3. שאסור לדבר בהם דברים בטלים ואסור לנהוג בהם קלות ראש.
- ב.** עוד למדנו מדברי רש"י באופן כללי על יחסנו למצוות, שעלינו להיות דבקים במצוות, ומיד בקומנו מהשינה עלינו להזדרז ולחטוף את המצוות שאפשר לקיים.
- יהי רצון שכל עם ישראל יהיה דבק במצוות, וידע להיזהר בקדושת התפילין שלא לדבר בהם דברים בטלים, ומתוך כך יפול פחדנו על כל העמים, ונזכה לגאולה השלמה בקרוב.